

Grusade förhoppningar eller lyckade nyorienteringar? Högskolestudenter ändrade studieplaner och avhopp inom högre utbildning 1977 – 2007

Carina Carlhed

Specifika mål

Följande studie syftar till att undersöka mönstren i högskolestuderandes studievägar. I fokus står de som ändrar inriktning eller avbryter sina högskolestudier i förtid. Ett viktigt område att undersöka är kursändringarnas och avhoppens karaktär och frekvens, dvs. hur vanligt det är med olika typer av kursändringar och avhopp. Med andra ord är det intressant att studera om kursändringen sker direkt eller senare i utbildningen och om kursändringarna är marginella och håller sig inom samma utbildningsområden och liknande kurser eller om kursändringarna är radikala och rör sig från ett utbildningsområde till ett annat. Avhoppet kan också differentieras på olika sätt, dels avseende tidsaspekten, när avhoppet sker och om det är definitivt eller inte. Studieuppehåll kan innebära att studenten tar "paus" i studierna och återupptar sina studier efter en tid men kan därmed också räknas som en kursändring om studenten byter inriktning. Avhopp kan ske i början av studierna likväl som i slutet av sin utbildning, dvs. man slutar utan att ta ut sin examen. Förutom att utveckla kunskap om själva avhoppet och kursändringarna syftar projektet också till att relatera dessa till studenters studievägar och vart de tar vägen senare. De som avbryter, byter de studieinriktning i högskolan eller hoppar de av sina studier helt? De som fortsätter studera, vilka utbildningar gör de över till? Finns det tydliga mönster i hur studenterna byter utbildningar? De som ger sig ut i arbetslivet, vilka yrken söker man sig till? Är det yrken som ligger i linje med ens avbrutna utbildning eller är det något helt annat? En vanlig utgångspunkt är ofta att se avhopp och kursändringar som att "något blir fel", det kan t.ex. icke-infriade förväntningar, mötet med den akademiska kulturen, det konkreta innehållet i högskoleutbildningen, misslyckanden avseende studieprestation, förändrade ekonomiska förutsättningar eller rent av ohälsa på det personliga planet. En annan utgångspunkt innebär att man ser avhopp och kursändringar som något positivt, studenten kanske blir övertygad om att det finns en bättre tillvaro utanför högskolan, eller med en annan inriktning på sin utbildning. Ett oväntat och smickrande jobberbjudande kan troligtvis utgöra en anledning till att man avbryter sina studier eller att man äntligen kommer in på den utbildning man länge sökt in på. Det finns förmodligen många skäl till varför studenter hoppar av eller förändrar inriktning på sina studier. I detta projekt kan den goda tillgången på registerdata utnyttjas (avidentifierad individbaserad statistik från SCB), som kan sammanställas och kombineras på ett sätt som kan svara upp mot studiens forskningsfrågor om vägen till högskolan, avhoppens och kursändringarnas karaktär, frekvens hos olika grupper av studenter samt studenternas position i yrkeslivet efter utbildningen. Studenternas individuella skäl till avhopp eller kursändringar inom högre utbildning, vilka nämndes ovan, fångas in med en uppföljande enkät till ett stort antal tidigare programstudenter.

Studien fyller ett behov, då svenska studenters avhopp och kursändringar inte undersökts systematiskt på ett strukturellt plan inom utbildningsforskningen tidigare. Studien förväntas ge resultat som kan bidra till förståelse av högskoleutbildningens funktion för dem som nyttjar den på ett annorlunda sätt. Den anknyter också till aktuella frågor om begränsningar i studiemedlen, något som diskuteras i utbildningspolitiken för närvarande. En av ståndpunkterna i den pågående debatten är att normalfallet ger rättighet till fyra års studiemedel, vilket gör att de målmedvetna och trofasta studenterna premieras. Det får också konsekvenser för de studenter vars studievägar inte går på räls. Opponenterna menar att man på så sätt utmanar möjligheterna till livslångt lärande och att framgång i högre utbildning också i fortsättningen beror på vilka resurser studenterna har och kan mobilisera (ekonomiskt, socialt och kulturellt). Den här studien bidrar till att undersöka hur högskoleutbildningen används av dem som inte följer en utstakad väg från början och hur de "lyckas". Det finns därmed öppningar för många olika "lyckade" slut.

Rekrytering till högre utbildning - att både nå och behålla studenterna

Att nå och behålla studenterna inom den högre utbildningen är ett angeläget tema för många av landets lärosäten. Det sjunkande söktrycket har under de senaste åren varit kännbart för de flesta lärosäten och prognoser om mindre studentkullar utmanar därmed högskolorna och universitetet till en allt hårdare konkurrens om de studievilliga, även om vissa utbildningar och lärosäten har mindre att oroa sig för beroende på stort söktryck. Utbildningspolitiken har genom kraftig utbyggnad av högskolan, utredningar, förändrade tillträdesregler och specifika begrepp som *breddad rekrytering*, försökt att förändra den svenska högskolan och dess studentrekrytering (prop. 2001/02:15). Att se rekrytering till högre utbildning utifrån ett helhetsperspektiv för en bredare antagning och ett ökat deltagande, fångas upp i begreppet *widening participation* (se t.ex. Brown 2007; Hutchings & Archer, 2001; Haggis & Pouget 2002; Redmond 2006). Således blir ett breddat *deltagande* i studierna en viktig aspekt och vidgar därmed synen på det traditionella rekryteringsarbetet på lärosätena. Ett annat relaterat begrepp är *student retention*, som fokuserar de insatser och processer som sker för att underlätta högskolestudierna, att behålla studenterna som finns i systemet och se till att de får bästa möjliga stöd för att kunna slutföra sina studier. Det kan t.ex. handla om språkverkstäder, kurser i studieteknik eller andra former av pedagogiskt studiestöd som faller utanför den ordinarie program- eller kursstrukturen. (ex. Trotter & Cove 2005; Hafford-Letchfield 2007; Collier & Morgan 2008; Fernandez, Martin Trenor, Zerda, & Cortes 2008). Båda dessa begrepp är vidare än vad begreppet breddad rekrytering är och innebär förbättrad studiesituation för alla studenter generellt och ökat fokus på den högre utbildningens inkluderande processer, både vid inträdet och under studietiden.

I Högskoleverkets utvärdering av högskolornas arbete med breddad rekrytering bland landets lärosäten från 2007 betonar man att högskolorna och universitetet alltför mycket fokuserat på kvantitativa öknings av nya studentgrupper och på själva rekryteringsprocessen och att man i fortsättningen också bör arbeta med att öka studenternas deltagande i sina studier och den faktiska genomströmningen. Men då rekryteringen är mycket omvärldsberoende blir det en svår och komplex uppgift som kräver långsiktiga perspektiv (Högskoleverket, 2007:43 R). I utvärderingen kritiserar också lärosätenas uppföljningar som man menar behöver kompletteras med systematiska och utvecklade uppföljningar av både den egna rekryteringsverksamheten, de studerandes studieresultat, men också av studenternas erfarenheter, dvs. ej enbart kvantitativa nyckeltal. Högskoleverkets och SCB gör regelbundna uppföljningar av genomströmning och resultat och deras rapport från läsåret 2005/06 visade att de program som hade lägst examensfrekvens var utbildningarna till arkitekt, teologie kandidat och högskoleingenjör där frekvensen varierade med 40 till 50 %. Generellt sett var examensfrekvensen högst på de utbildningar som leder till yrken som kräver examen och legitimation, likaså att kvinnor står för en högre andel som tar ut examen än män. När det gäller sjuksköterske-, sjukgymnast-, social omsorgs-, civilingenjör- och lärarprogrammen har andelen examinerade minskat medan examensfrekvensen ökat på läkarutbildningen och psykologutbildningen (SCB, 2007).

Perspektiv på studieavbrott

Kettley (2007) har gjort en översikt över forskningsinriktningar när det gäller *widening participation* och menar att tidigare studier inom området huvudsakligen skett via organisationsperspektiv, utbildningspolitiska perspektiv och framförallt med sociologiska perspektiv (social selektion) och att dessa aspekter studerats alltför kategoriskt, dikotomiskt och ibland paradoxalt. Han efterlyser kombinerade ansatser av kvantitativ och kvalitativ metodologi samt försök att förena studiet av social struktur, studenternas livsstilar och sociala relationer med en slags intersektionell syn på klass, etnicitet och kön. Detta kan åstadkommas genom studier av en studenternas erfarenheter och relativa effekter av kön, klass och etnicitet i en given kontext vid ett givet tillfälle med fokus på exkluderande och inkluderande sociala processer. Sådana studier bidrar till förståelsen av varför studenter byter inriktning på sina studier och kanske också slutar helt. Dessa typer av studier påverkar också synen på avhopp som något

som inte betraktas som ett misslyckande och då inte heller behöver betyda något negativt för studenten, det kan tvärtom innebära en chans till en nyorientering och en bättre tillvaro. Studier som betonar studenters perspektiv och/eller problematiserar universitetsutbildningens funktion är t.ex. McGivney (2003), Brier, Hirschy & Braxton (2008), Crozier, Reay, Clayton, Colliander & Grinstead (2008) och Mann (2008). En gedigen undersökning har genomförts i USA av Seymour & Hewitt (1997) som genom etnografiskt arbete och semistrukturerade intervjuer undersökt motiven till varför studenter byter inriktning och/eller lämnar universitetsstudierna. De konstaterar att det är svårare att behålla studenter från underrepresenterade grupper generellt sett än att rekrytera dem. Man fann inga förklaringar av avhoppet utifrån betyg från high-school eller vilken typ av förberedande utbildning studenterna hade genomgått. Snarare var det så att både studenter som stannar kvar och de som lämnar/byter inriktning upplever liknande problem avseende pedagogisk struktur och ämnesspecifik kultur. Författarna skiljer också mellan studenter som knuffades ut ur systemet p.g.a. studiemisslyckanden och de som lockades ut för att de hade fått andra planer på mer lockande alternativ utanför universitetet eller i en annan utbildningsinriktning (pushed out, vs. pulled out). En annan typ av studier om studieavbrott kan hänföras till kategorin högskole- / universitetsrepresentanter, med mer eller mindre klart uttryckt normativitet angående värdet av en högskoleutbildning, dvs. avhopp som en form av misslyckande både för systemet och för studenterna själva. Exempel på studier på temat är Peelo & Wareham (2002), Duke (2005) och Kronick & Hargis (1998).

Utbildningssociologiska forskare är tämligen överens om att den sociala selektionen till högre utbildning börjar tidigt och att föräldrars utbildning och utbildningstradition är tungt vägande faktorer som påverkar barnens fortsatta väg inom utbildningssystemet och att breddningen sker senare, studieovana kan tänkas behöva mer tid innan man väljer högre utbildning eller hittar ”rätt”. I Sverige finns ett antal teoretiska perspektiv inom rekryteringsstudier varav några fått ett större genomslag. Ett perspektiv som återkommer i ett stort antal böcker och artiklar har sin grund i Husén och Härnqvists studier om begåvningsreserven och förklaringsfaktorer till val av utbildning (Husén 2002; Härnqvist, 1958) och som förts vidare av bl.a. Erikson & Jonsson, (1993) Åberg (1992) och Hammarström (1996) och som ofta anknyts till Boudons sociala positionsteori (1974). En annan framträdande inriktning finns också med grund i Bourdieus arbeten om social reproduktion och kulturellt kapital i utbildningssammanhang och som förts vidare av bl.a. Gesser (1971, 1985), Callewaert och Nilsson, (1979), Hultqvist (1988), Broady, Börjesson & Palme (2002); Börjesson (2003, 2005); Broady & Börjesson (2002, 2005); Göransson & Lidegran, (2005) och Lundin och Petersen (2005). Ett tredje kluster av studier fokuserar t.ex. antagningssystemet till den svenska högskolan och gjort jämförelser mellan nordiska länders högskolesystem (Kim, 1998; 2002). Erikson och Jonsson (1993) som ju ägnat sig åt att studera social snedrekrytering och social rörlighet inom utbildningssystemet efterfrågade i SOU 1993:85 studier om studenters väg in, genom och ut ur högskolesystemet, vilka som börjar på högskolan och vilka som inte gör det och betydelsen av användbara statistiska uppgifter. Detta projekt är ett försök att använda den statistik som finns, men i nya kombinationer för att undersöka vilka som söker sig till högskolan och sedan byter inriktning eller avbryter sina studier.

Projektet ansluter sig till en utbildningssociologisk och kultursociologisk ansats, med Pierre Bourdieus teori om social reproduktion, kulturellt kapital och habitus som centrala begrepp (Bourdieu, 1996). Geometrisk dataanalys, och särskilt olika varianter av korrespondensanalys, kommer att användas som statistiska metoder. De metoder som framför allt kommer att användas är multipel korrespondensanalys samt euklidisk klassificering, som ordnar individerna i grupper med utgångspunkt i korrespondensanalysens resultat, (Le Roux & Rouanet 2004). Som utgångspunkt används också kartläggningar av gymnasie- och högskolefältet som forskningsgruppen genomfört i tidigare projekt (t.ex. Broady et al 2000, Broady, Börjesson & Palme 2002; Börjesson 2005 samt Lundin & Petersen 2005).

Datamaterial Sedan 2006 disponerar SEC över från SCB:s beställda individbaserade och avidentifierade datamaterial, bl.a. över samtliga studenter i svensk högskola 1977-2007, studenter med studiemedel för studier utomlands 1991-2005, avgångselever från grund- och gymnasieskolan 1988-2005 samt över all personal i skola och högskola 1984-2005. I materialet ingår även uppgifter om hela den svenska befolkningen i Folk- och bostadsräkningarna (FoB) 1960-1990 och från Longitudinell Integrationsdatabas för Sjukförsäkrings- och Arbetsmarknadsstudier (LISA) 1990-2005. Uppdatering och inköp av ytterligare variabler planeras inom den närmaste tiden. Föreliggande projekt avser att komplettera databasen med variabler som är nödvändiga för projektets genomförande. Ur dessa register kan populationer sammanställas och uppgifter kan kombineras på ett sätt som kan svara upp mot studiens forskningsfrågor om vägen till högskolan, avhoppens och kursändringarnas karaktär, frekvens hos olika grupper av studenter samt studenternas position i yrkeslivet efter utbildningen. *I samtliga delstudier ställs avhoppens och kursändringarnas karaktär i relation till deras studerandes sociala bakgrund, kön och nationella härkomst.*

Delstudie. Avhoppens och kursändringarnas karaktär och frekvens samt de fortsatta vägarna i studier eller arbetsliv.

Följande utbildningar kommer att följas särskilt: arkitekt-, högskoleingenjör-, civilingenjör-, sjuksköterske-, sjukgymnast-, lärar- social omsorgs-, läkar-, och psykologprogrammen. I denna studie ska följande frågor besvaras: 1) *Vilka typer av avhopp och kursändringar kan iakttas under perioden 1977-2007?* 2) *Hur kan olika typer av avhopp/kursändringar relateras till olika studentgrupper?* 3) *Hur är studenternas studieval under studietiden relaterad till position i yrkeslivet efter högskolan 1997-2007?* Här utvecklas kunskap om själva avhoppet och kursändringarna och om det finns tydliga mönster i hur studenterna byter utbildningar, eller om de hoppar av sina studier helt. Om studenterna istället söker sig till yrkeslivet, ligger yrkesvalet i linje med den avbrutna utbildningen eller söker man sig till ett nytt område? *Högskoleregistret* är den huvudsakliga källan till analyser för att utröna olika typer av avhopp och kursändringar och hur vanliga/ovanliga de är i relation till olika slags utbildningar och studentgrupper. Högskoleregistret innehåller uppgifter om kön, ålder, universitet/högskola, år och termin, studieinriktning, ämne, program som leder till yrkesexamen, nivå, kurstakt, ev. distansutbildning, kursort, avklarade poäng per ämne och nivå, typ av examen, huvudämne/inriktning och poängomfattning. För de populationer som skapas utifrån Högskoleregistret läggs information om studenterna till från andra register. Av särskild vikt blir uppgifter om studenternas tidigare utbildningsgång såsom medelbetyg från gymnasiet och genomgången gymnasieutbildning samt studenternas sociala ursprung i form av uppgifter om föräldrarnas yrke, utbildning och inkomst. För att kunna följa studenterna ut i yrkeslivet ska kombinationer ske med andra register, som *RAMS* (Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik 1997-2007), innehållande uppgifter om sysselsättning, *Hushållens inkomster och utgifter*, *Utbildningsregistret* och *Skolregistret* (bl.a. betyg och gymnasieinriktning). Utifrån de tillgängliga registren görs olika slags kombinationer. Det finns nyligen skapade register där man ges möjligheten att *i specifika kohorter* också relatera avhoppens och kursändringarnas studieväg till deras levnadsvillkor under studietiden (kohorten 2007, SCB UF0535), dvs. det ger möjlighet till en fördjupad analys om levnadsvilkorens betydelse. Geometrisk dataanalys är väl avpassad att analysera stora datamängder och ett stort antal variabler som samvarierar. Det ger på så sätt goda möjligheter att analysera multidimensionalitet och den sammanlagda styrkan i samvariationerna.

Referenser

- Boudon, R. (1974). *Education, Opportunity and Social Inequality*. New York: John W & sons
- Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge, Blackwell & Polity Press.
- Brier, E. M. Hirschy A S., & Braxton, John M. (2008). *The Strategic retention initiative: Theory-based practice to reduce college student departure*. Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com). DOI: 10.1002/abc.260
- Broadly, Donald, et al. (2000). "Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier". I: SOU 2000:39. *Välfärd och skola*. Stockholm.
- Broadly, Donald & Mikael Börjesson, (2002). "En social karta över gymnasieskolan i Stockholm i slutet av 1990-talet", *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy: E-tidskrift*, 2002:1.
- Broadly, Donald & Mikael Börjesson. (2005). "Gymnasieskolans sociala karta", pp. 32-37 i *Utbildningsvetenskap 2005 – resultatdialog och framåtblick*, Vetenskapsrådets rapportserie 13:2005, Stockholm.
- Broadly, Donald, Mikael Börjesson & Mikael Palme (2002). "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13-47, 135-154 i Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige Stockholm*, Högskoleverket, Stockholm.
- Brown. R. (2007). Reeking hypocrisy? New Labour and widening participation in higher education. *Perspectives*. Vol. 11 no 4 October 2007
- Börjesson, Mikael. (2003). *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Uppsala: Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet.
- Börjesson, Mikael. (2005). *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, Ak. avh., Disputationsupplaga, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 37, SEC/ILU, Uppsala universitet, Uppsala.
- Callewaert, S. and B. A. Nilsson (1979). *Skolklassen som socialt system - lektionsanalyser*. Lund, Lunds bok och tidskrifts AB.
- Collier, P. J. & Morgan, D.L. (2008). 'Is that paper really due today?': differences in first-generation and traditional college students' understandings of faculty expectations. *Higher Education*. 55:425-446
- Crozier, G., Reay, D., Clayton, J., Colliander, L. & Grinstead, J. (2008). Different strokes for different folks: diverse students in diverse institutions – experiences of higher education. *Research Papers in Education*. Vol. 23, No 2, June 2008, 167-177.
- Duke (ed.) (2005), *The tertiary moment. What road to inclusive education?* Leicester: NIACE
- Erikson, R. & Jonsson, J-O. (1993). SOU 1993:85, *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre utbildning*.
- Fernandez, M. J., Martin Trenor, J, Zerda, K.S & Cortes, C. (2008). *First Generation College Students in Engineering: A Qualitative Investigation of Barriers to Academic Plans*. October 22 – 25, 2008, Saratoga Springs, NY 38th ASEE/IEEE Frontiers in Education Conference
- Gesser, B. i SOU 1971:61. *Val av utbildning och yrke*. Rapporter från undersökningar genomförda av 1968 års utbildningsutredning U 68.
- Gesser, B. (1985). *Utbildning, Jämlikhet och Arbetsdelning*. Lund: Studentlitteratur.
- Göransson, Anita och Ida Lidegran. (2005). "En gränslös akademi" pp. 259-284 i Anita Göransson (red.), *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige*, Justitiedepartementet, Ds 2005:12, Stockholm.
- Haggis, T. & Pouget, M. (2002). Trying to be Motivated: perspectives on learning from younger students accessing higher education. *Teaching in Higher Education*, Vol. 7, No. 3, 323-336.

- Hafford-Letchfield, T. (2007). Factors affecting the retention of learners following the degree in social work at a university in the south-east of England. *Learning in Health and Social Care*, 6, 3, 170–184.
- Hammarström, M. (1996). *Varför inte högskola? En longitudinell studie av olika faktorer betydelse för studiebegåvade ungdomars utbildningskarriär*. Göteborg Studies in Educational Sciences 107. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Hultqvist, E. (1988). *Man blev nå 't! En utbildningssociologisk studie om en grupp socio-nomer utbildade vid socialhögskolan i Umeå*. Stockholm: Projektrapport 1988:3 UHÄ FoU-enheten.
- Husén, T. (2002). Begåvningsreserven – då och nu. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 7, (3), 164-167.
- Hutchings, M & Archer, L. (2001). 'Higher than Einstein': constructions of going to university among working-class non-participants. *Research Papers in Education* 16(1) 2001, pp. 69-91
- Härnqvist, K. (1958). *Reserverna för högre utbildning: Beräkningar och metoddiskussion*. (SOU 1958:11) 1955 års universitetsutredning III.
- Högskoleverket. (2007). *Utvärdering av arbetet med breddad rekrytering till universitet och högskolor*. Rapport 2007:43 R
- LeRoux, B. & Rouanet, H. (2004): *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer, Dordrecht/Boston/London.
- Lundin, S., och Petersen, K-A. (2005). *Rekrytering till omvårdnadsutbildningar i Sverige 1993-2003. OMOM-projektet: Sjuksköterskeutbildningar. Rekrytering och yrkesidentitet under omstrukturering*. ESEP. Rapport nr 2. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kim, L (2002). *Lika olika – en jämförelse studie av högre utbildning och forskning i de nordiska länderna* Högskoleverkets rapportserie 2002:40 R
- Kim, L. (1998). *Val och urval till högre utbildning: en studie baserad på erfarenheterna av 1977 års tillträdesreform*. Diss. Uppsala : Univ.
- Kettley, N. (2007). The past, present and the future of widening participation research. *British Journal of Sociology of Education*. Vol 28. No 3. 333-348.
- Kronick, R.F & Hargis, C.H. (1998). *Dropouts. Who drops out and why – And the recommended action*. Springfield: Charles T Thomas Publishers.
- McGivney (2003). *Staying or leaving the course. Non-completion and retention of mature students in further and higher education*. Leicester: NIACE.
- Mann, S.H. (2008). *Study, power and the university*. Berkshire: Open university press.
- Peelo, M. & Wareham, T. (Eds). (2002). *Failing students in higher education*. Buckingham: Open university press.
- Redmond, P. (2006). Outcasts on the inside: Graduates, employability and widening participation. *Tertiary Education and Management* (2006) 12: 119–135
- Seymour, E. & Hewitt, N. M. (1997) *Talking about leaving. Why undergraduates leave the sciences*. Boulder: Westview Press.
- Prop. 2001/02:15 *Den öppna högskolan*.
- SCB. (2007). *Statistiska meddelanden Universitet och högskolor. Genomströmning och resultat i högskolans grundutbildning till och med 2005/06*. UF 20 SM 0702.
- Trotter, E. & Cove, G. (2005). Student retention: an exploration of the issues prevalent on a healthcare degree programme with mainly mature students. *Learning in Health and Social Care*, 4, 1, 29– 42
- Åberg, R (red.) (1992). *Social bakgrund. Utbildning. Livschanser*. Stockholm: Carlssons Tema 3